

ZWIĄZEK PAŃSTW BAŁTYCKICH A POLSKA W KONCEPCJACH KONSERWATYSTÓW WILEŃSKICH

Jacek Gzella

ABSTRACT

The article is devoted to the historical investigations regarding the association of the Baltic countries versus the Republic of Poland in the policies of Vilnius conservatives (1922). The grounding of the Baltic countries during the First World War, especially of Lithuania and Latvia, was not considered in the programmes of any of the Polish parties and political factions. Resulting territorial claims made by Poland along with the demands made by the above mentioned Baltic countries were the cause of numerous conflicts between the Republic of Poland and these states and the late establishment of diplomatic relations, with the exception of Lithuania. They were commenced by talks concerning cooperation between the Baltic countries and Poland which resulted in signing of a repelling alliance treaty on the 17th of March 1922. The treaty did not come into force because of the lack of ratification from the parliament of Finland.

KEY WORDS: Association of the Baltic countries, Republic of Poland, Vilnius conservatives, history of Lithuania from 1922, diplomatic relations, alliance treaty on the March 17th, 1922.

ANOTACIJA

Straipsnyje pateikiami nauji istorinių tyrimų duomenys apie 1922 m. rengtą Baltijos šalių sąjungos projektą, turėjusį tapti atsvara Lietuvos santykiams su Lenkija. Straipsnyje atskleidžiamas to meto Vilniaus konservatorių požiūris į šio aljanso perspektyvas. Pirmojo pasaulinio karo metais Lenkijos politinės partijos ar jų frakcijos neturėjo aiškios nuostatos Baltijos šalių, taip pat ir Lietuvos bei Latvijos atžvilgiu. Tuometinės Lenkijos teritorinės pretenzijos Lietuvai sąlygojo daugelį politinių konfliktų tarp Baltijos šalių ir Lenkijos Respublikos. Dėl šių priežasčių buvo vėluojama užmegzti normalius diplomatinius santykius su Latvija ir Estija. Baltijos šalių bei Lenkijos derybose buvo siekiama stabilumo Baltijos šalims bei glaudesnio jų tarpusavio bendradarbiavimo. Čia buvo svarstoma ir Baltijos šalių politinės sąjungos sutartis, pasirašyta 1922 m. kovo 17 d. Ši sutartis neįsigaliojo, jos neratifikavus Suomijos parlamentui.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Baltijos šalių asociacija, Lenkijos Respublika, Vilniaus konservatoriai, Lietuvos istorija 1922 m., diplomatiniai santykiai, 1922 m. kovo 17 d. sąjungos sutartis.

*Prof. Dr. Habil. Jacek Gzella, Nicolaus Copernicus University in Toruń
Faculty of History, Institute of Information Sciences and Bibliology
Department of the Study of the Press
Gagarina str. 13a; PL 87-100 Toruń, Poland
E-mail: jagze@uni.torun.pl*

Stosunki między Polską a państwami nadbałtyckimi – Litwą, Łotwą, Estonią i Finlandią trudno uznać po zakończenia pierwszej wojny światowej za poprawne. Wpłynęło na to wiele czynników, wśród których należy wskazać przede wszystkim dążenie poszczególnych państw tego regionu do urzeczywistnienia satysfakcjonujących je rozwiązań w kwestii granic, brak traktatów międzynarodowych i bilateralnych z dawnym imperium carskim po dokonanych tam przemianach polityczno-społecznych, które ułatwiały podejmowanie przez Rosję Sowiecką prób ekspansji na Zachód, a wreszcie politykę Ententy wobec krajów nadbałtyckich, w tym także Polski. Powodowały one stosunkowo późne nawiązanie oficjalnych stosunków dyplomatycznych między Rzeczpospolitą a państwami położonymi na północny-wschód od jej granic, np. rządowi łotewskiemu i estońskiemu wręczono antydatowany akt uznania *de jure* dopiero 31 grudnia 1920 r. (Łossowski 1995:169-170). W wypadku Łotwy było to o tyle dziwne, że dyplomacja polska postrzegała to państwo jako potencjalnego sojusznika, który mógłby propagować stanowisko polskie wśród państw nadbałtyckich. Dopiero działalność dysponującego specjalnymi pełnomocnictwami posła Witolda Jodko-

Narkiewicza doprowadziła do przewyciężenia obaw Łotyszy, a co za tym idzie kryzysu w stosunkach polsko-łotewskich. Otworzyło to drogę do zwołania konferencji państw bałtyckich: Polski, Finlandii, Estonii i Łotwy w Warszawie w marcu 1922 r. Oprócz wielu uchwał dotyczących utrzymania wspólnej linii politycznej, rozwoju wymiany handlowej i współpracy gospodarczej, 17 marca 1922 r. zawarto układ o przymierzu odpornym, wyraźnie odnoszącym się do Rosji Sowieckiej. Precyzował on postępowanie stron na wypadek niesprowokowanej agresji oraz przewidywał niezawieranie układów bezpośrednio lub pośrednio skierowanych przeciwko sygnatariuszom układu. Zatem prowadził on do izolacji Litwy w tym rejonie, osłabiając jej pozycję wobec Polski (Skrzypek 1972:144-153; Łossowski 1995:193-195). Układ ów nie został ratyfikowany przez parlament Finlandii i tym samym nie wszedł w życie, choć doprowadził do ożywienia współpracy Polski z państwami nadbałtyckimi, dającej także nadzieję na podjęcie w przyszłości podobnych zobowiązań.

W momencie gdy zapadały decyzje konferencji warszawskiej dochodziło dopiero do ukształtowania wileńskiego ośrodka konserwatywnego. Co prawda osoby prezentujące poglądy zachowawcze działały na terenie dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego już wcześniej, jednak tuż po zakończeniu pierwszej wojny światowej, a później w okresie tworzenia państwowego określanego mianem Litwy Środkowej, działały one w niezbyt licznych organizacjach. Eksponowały one zresztą wtedy, ze względu na skomplikowaną sytuację w tym rejonie, przede wszystkim kwestię związku tych terenów z Polską, rozpatrując go zresztą w kontekście złożonych stosunków polsko-litewskich. Osoby te w wydatnym stopniu wpływały na późniejsze oceny konserwatystów wileńskich w odniesieniu do możliwości podjęcia współpracy przez Rzeczpospolitą z państwami nadbałtyckimi. W okresie formowania się państwowości litewskiej byli bowiem jej przeciwnikami, optując zaś za likwidacją Republiki Litewskiej dowodzili, że państwowy byt Litwy uniemożliwia jakąkolwiek współpracę w tym rejonie. Dodać także należy, że przez pryzmat stosunków polsko-litewskich oceniali wszelkie poczynania dyplomacji polskiej wobec pozostałych państw nadbałtyckich.

Poglądy dotyczące konieczności likwidacji niepodległego bytu państwowego Litwy, w memoriale spisany w końcu 1921 r., lub w pierwszych dniach roku następnego, jeszcze przed wyborami do sejmu wileńskiego, wyraził czołowy przedstawiciel konserwatywnego środowiska wileńskiego, Aleksander Meysztowicz, który jednocześnie oskarżał rząd polski nie tylko o nieudolną, ale i celową politykę, która przyczyniła się do utrwalenia republiki litewskiej. Zdaniem Meysztowicza państwo polskie nie powinno rezygnować z działań zmierzających do aneksji Litwy, gdyby zaś nie zdecydowało się w najbliższym czasie na zajęcie terytorium tego państwa w wyniku działań zbrojnych, postulował skoncentrowanie się przez Rzeczpospolitą na polityce prowadzącej do gospodarczego podporządkowania północno-wschodniego sąsiada¹. Te poglądy nakreślone przez Meysztowicza w memoriale zatytułowanym *Zmarnowane okazje*, propagowano następnie, mniej więcej do końca 1925 r., na łamach wydawanego przez konserwatystów wileńskich dziennika – „Słowo”, którego Meysztowicz był jednym z założycieli i współwłaścicieli. Publicyści tego pisma m. in. Czesław Jankowski, Marian Zdziechowski, Stanisław Mackiewicz (jednocześnie redaktor naczelny pisma), od momentu jego założenia w połowie 1922 r. wskazywali, że brak zdecydowanej postawy rządu polskiego wobec Litwy prowadzić będzie do eskalacji konfliktu

¹ Wilno, Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk, Papiery Aleksandra Meysztowicza, *Zmarnowane okazje*. F. 292, k. 1-8. Zob. niepublikowaną pracę doktorską: Toruń, Archiwum Mikołaja Kopernika, Wojtacki Maciej. „Słowo” – *dziennik konserwatystów wileńskich w latach 1922-1939. Monografia pisma*. p. 154-155.

między obu państwami, tym bardziej, że Litwa pozyskała wsparcie dla swych postulatów terytorialnych wśród państw ościennych: Rosji Sowieckiej i Niemiec². Wzrastające tym samym zagrożenie dla integralności terytorialnej Polski było dla nich wystarczającym powodem, by zgłaszać postulat rozwiązania konfliktu z republiką litewską w myśl, jak to ujmowali, polskiej racji stanu, którą konserwatyści wileńscy rozumieli wówczas w jeden sposób – marsz na Kowno. Prezentowali również szereg innych argumentów mających wesprzeć ich stanowisko w tym zakresie np. podnosili odcięcie ziem polskich od portów bałtyckich, czy prześladowanie społeczności polskiej zamieszkałej na terytorium Litwy³, jednak miały one jedynie podkreślić wagę problemu i wpłynąć na szybsze podjęcie przez rząd polski decyzji dotyczącej włączenia Litwy w obszar terytorialny Rzeczypospolitej. Trudno zatem dziwić się, że wobec prezentowania tego typu ocen dotyczących niepodległości państwa litewskiego, nie dostrzegali oni możliwości podjęcia współpracy polsko-litewskiej w ramach związku państw nadbałtyckich. Najdobitniej świadczyć o tym może książka Władysława Studnickiego poświęcona związkowi państw nadbałtyckich, w podtytule której autor nawet nie wymienił Litwy, wspominając zaś o pozostałych państwach tego regionu⁴.

Inny stosunek wyrażali konserwatyści wileńscy wobec Łotwy, która zgodnie z koncepcjami polskiej dyplomacji miała stać się państwem propagującym polskie wpływy wśród państw nadbałtyckich. Podobnie jednak jak w wypadku Litwy, konserwatyści wileńscy zauważali, że Łotwę i Polskę dzieli spór terytorialny o sześć gmin powiatu iłkujskiego, posiadających duży odsetek ludności polskiej. Nie zostały one zajęte przez armię polską po jej zwycięstwach w 1920 r., gdyż rząd chciał w ten sposób zamantefestować przychylnie stanowisko wobec Łotyszów i zachęcić ich do bliższej współpracy z Polską⁵. Podkreślając błędne stanowisko rządu polskiego w tej kwestii na łamach „Słowa” napisano:

Polityka polska od samej chwili tworzenia się państwa łotewskiego odznaczała się jakąś niesłychanie przesadną życzliwością. Nosila taki charakter po prostu, jakby nie Łotwie Polska, lecz przeciwnie Polsce Łotwa była dla zachowania niepodległości niezbędna i zawdzięczała zdobycze terytorialne” (Studnicki 1923a; 1924a).

Takie oceny skłaniały publicystów pisma do formułowania tezy o konieczności włączenia owych sześciu gmin w obszar terytorialny Polski, co zapewnić miało utrzymanie równowagi sił między Polską a ZSRR. Wpłynąć ona miała na zapewnienie niepodległego bytu państw

² Zob. *Z perspektywy dziejowej*. Słowo z 3 VIII 1922; *Akt uznania Litwy de jure*. Słowo z 15 VIII 1922; *Liberum. Sprawa pasa neutralnego*. Słowo z 20 IX 1922; *Cat. Kłajpeda*. Słowo z 13 I 1923; *Z. Pokój nie od nas zależy*. Słowo z 21 I 1923; *Liberum. Zacieśnianie obręczy*. Słowo z 30 I 1923.; *Cat. Przestrogi dla Polski*. Słowo z 12 V 1923.

³ Zob. m. in. *Memoriał Polaków wygnañców Litwy kowieńskiej*. Słowo z 13 X 1922; *Z. Ciężkie prześladowania*. Słowo z 20 I 1923; K.S. *Szkolnictwo polskie na Kowieńszczyźnie*. Słowo z 16 III 1923; *Gospodarka państwa litewskiego*. cz. I-II. Słowo z 20-21 VII 1923; Ks. X. *Wobec usiłowań zagłady i obelg*. Słowo z 19 X 1923. Poszukując możliwości realizacji postulatów o charakterze terytorialnym i gospodarczym, konserwatyści wileńscy zgłaszali postulat zainteresowania nimi strony łotewskiej oraz estońskiej i wywarcia przez te państwa nacisku na Litwę, by ta zaspokoila polskie zadania. Zob. Studnicki 1923.

⁴ Zob. Studnicki [1924].

⁵ J.W. *O naszą granicę z Łotwą*. Słowo z 23 III 1923; Wieniawita. *Polityka względem Łotwy*. Słowo z 5 IV 1923; W. Studnicki. *Związek łotewsko-...* Słowo z 20 XI 1923. Spośród osób związanych z redakcją „Słowa” jedynie Studnicki wspominał także o konieczności przyłączenia do Polski powiatu dyneburskiego. Zob. Gzella 1998:307.

nadbałtyckich (po włączeniu Litwy do Polski) i niedopuszczeniu Rosji Sowieckiej do niezamierzających portów Morza Bałtyckiego (Studnicki 1923a). Zauważano także, że w wyniku porozumienia niemiecko-sowieckiego doszło między tymi państwami do podziału wpływów, przy czym Łotwa i Estonia miały pozostawać terenem wpływów Rosji Sowieckiej. Zerwanie zaś tego porozumienia, stabilizującego sytuację polityczną w rejonie nadbałtyckim, spowodować mogło zwiększenie nacisków Rosji na Łotwę, a w konsekwencji jej wchłonięcie przez wschodniego sąsiada⁶. Z tych też względów przypuszczano, że polskie postulaty terytorialne zostaną poparte przez Estonię, która będzie w tym kierunku wywierała nacisk na Łotwę. Oceniając zaś możliwość obrony swego terytorium przez Łotwę i współdziałania polsko-łotewskie w tym zakresie, stwierdzano, że Łotwa jest nie tylko za słabym państwem by obronić swą niepodległość, ale również za słabym, by współdziałać z Wojskiem Polskim przeciwko Armii Czerwonej. Stąd konstатовano, że „Łotwa nie może być sprzymierzeńcem Polski, lecz jej klientem”⁷, zaś jej byt państwowy uzależniony był jedynie od dobrej woli Polski⁸. Tego typu sformułowania wykluczały zatem równorzędną pozycję obu państw w ramach przewidywanego przez rząd polski porozumienia z krajami nadbałtyckimi.

Nie bez znaczenia dla negatywnego postrzegania możliwości porozumienia z Łotwą pozostawała kwestia położenia ludności polskiej w tym kraju. Konserwatyści wileńscy z dużą bowiem uwagą obserwując procesy asymilacyjne zachodzące na Łotwie, zauważali, że zostały one wymuszone przez państwo łotewskie, stąd domagali się od rządu polskiego podjęcia kroków mających na celu przeciwdziałanie owym procesom poprzez wymuszenie na władzach łotewskich decyzji uwzględniających interesy społeczności polskiej, przede wszystkim ekonomicznych, ale także oświatowych i kulturalnych⁹. Szczególnie było to widoczne w trakcie zjazdu ministrów spraw zagranicznych w styczniu 1925 r. w Helsingforsie (Helsinki), kiedy od Aleksandra Skrzyńskiego domagano się, by ten wymusił na stronie łotewskiej odszkodowania za ziemię przejętą w trakcie reformy rolnej oraz zwrot części *zagrabionej* ziemi. Brak rozwiązania tego problemu w trakcie wspomnianego zjazdu, wywołał podejrzania publicystów „Słowa”, że kwestie te zostały uzgodnione w trakcie poufnych rozmów, zaś zawarta konwencja potwierdziła jedynie brak możliwości zastosowania arbitrażu między państwami w sprawach terytorialnych i ustawodawstwa wewnętrznego. Z tych też względów zarzucano Skrzyńskiemu, że zrezygnował z możliwości dochodzenia praw mniejszości polskiej na Łotwie oraz korekty linii granicznej pomiędzy obu państwami, nie otrzymując w zamian żadnych ustępstw ze strony łotewskiej¹⁰. Politykę Skrzyńskiego oceniano bardzo negatywnie również dlatego, że jak to dowodzono już w okresie wcześniejszym, państwa mniejsze, słabsze, nie tylko winny, ale wręcz *muszą* uwzględniać wszelkie postulaty i przyznawać *sąsiednim wielkim państwom* różne koncesje np. dotyczące mniejszości narodowych, czy spraw gospodarczych (Studnicki 1924a).

⁶ Cat. *Rekuza fińska*. Słowo z 23 I 1925.

⁷ Studnicki 1924b; Cat. *Rekuza fińska*... Słowo z 23 I 1925.

⁸ Wieniawita. *Polityka względem*... Słowo z 5 IV 1923; Semper Idem. *W sprawie przyjęcia Łotwy do Ligi Narodów*. Słowo z 25 VIII 1923.

⁹ Semper Idem. *W sprawie przyjęcia*... Słowo z 25 VIII 1923; Studnicki 1923a; 1924c; 1924d; 1924e. Zob. Grygajtis 2002:57-59.

¹⁰ *Polityka Łotwy*. Słowo z 10 I 1925; M. *Minister Skrzyński w Rydze*. Słowo z 11 I 1925; Cat. *Rezultaty konferencji*. Słowo z 24 I 1925; Cat. *Polska mniejszość na Łotwie*. Słowo z 25 I 1925; Cat. *Pierniczek z jarmarku*. Słowo z 27 I 1925; Cat. *Kwestia nazwy*. Słowo z 10 III 1925.

Zdecydowanie bardziej przychylnie opinie wyrażali konserwatyści wileńscy wobec Estonii, kolejnego państwa mającego być uczestnikiem związku bałtyckiego. Wynikały one, co zresztą bardzo mocno podkreślano, z braku antagonistycznych stosunków. Nie istniała bowiem wspólna granica, a co za tym idzie nie było konfliktów terytorialnych, na obszarze państwa estońskiego tylko niewielki odsetek społeczeństwa można było zaliczyć do mniejszości polskiej, a więc brak było tych elementów, które tak mocno rzutowały na stosunki Polski z Litwą i Łotwą. Również wymiana gospodarcza między Polską a Estonią była bardzo ograniczona, a brak połączeń rzecznych ułatwiających ewentualny spływ towarów polskich do portów estońskich, powodował niewielkie zainteresowanie konserwatystów wileńskich także i tymi kwestiami (Studnicki 1923; 1924b). Niemniej jednak interesowano się polityką zagraniczną Estonii, przy czym skupiano się na dwóch elementach tej polityki – stosunkach estońsko-łotewskich oraz coraz ściślejszych związkach gospodarczych Estonii z Rosją Sowiecką. W odniesieniu do bilateralnych stosunków Estonii z Łotwą, zauważano, że to Estonia jest tym państwem, które starała się wpłynąć na Łotwę, by ta przestała popierać pretensje litewskie wobec Polski, wreszcie, by także nawiązała bardziej przyjazne stosunki z Rzeczpospolitą. Tego rodzaju oceny powodowały formułowanie tezy, iż to właśnie Estonia będzie wspierała polską politykę wobec Łotwy, będzie ją także promować w Finlandii. Z niepokojem natomiast obserwowano dążenie do zawarcia unii celnej łotewsko-estońskiej, szczególnie w kontekście funkcjonującej już tzw. klauzuli rosyjskiej, oraz zacieśniania związków gospodarczych tych państw z Rosją Sowiecką, dowodząc, że wszelkie umowy gospodarcze, unie celne, są najczęściej wstępem do unii politycznej. Ta zaś doprowadzić może do likwidacji obu państw nadbałtyckich i wcielenia ich do Rosji Sowieckiej. Niebezpieczeństwo takie, w przekonaniu konserwatystów wileńskich, zaczęto dostrzegać w Estonii pod koniec 1924 r., stąd też państwo to było, według publicystów „Słowa”, głównym inicjatorem spotkania ministrów spraw zagranicznych w Helsinkach na początku 1925 r., będąc jednocześnie gorliwym orędownikiem idei związku państw bałtyckich w kształcie przyjętym podczas obrad konferencji warszawskiej w 1922 r. Brak konsensusu podczas spotkania w Helsinkach powodować miał pogorszenie międzynarodowej sytuacji Estonii, stąd też, jak spekulowano, państwo to *przyjęłoby najściślejszy sojusz z Polską z wdzięcznością i radością*, gdyż nie mając oparcia w związku państw nadbałtyckich tylko w Polsce mogło postrzegać obrońcę swej niepodległości¹¹. Formułując taką ocenę położenia międzynarodowego Estonii Stanisław Mackiewicz przychylił się tym samym do stanowiska Władysława Studnickiego, że państwo to może być jedynie *klientem* Polski, nie zaś równorzędnym podmiotem polityki (Studnicki 1925).

Charakterystyczne jest, iż w myśli politycznej konserwatystów wileńskich trudno dostrzec jakieś specjalne zainteresowanie Finlandią, mimo tezy, że:

... znaczenie bliższego porozumienia się Polski z Finlandią, politycznego i ekonomicznego, jest olbrzymie¹².

Za przymierzem politycznym przemawiać miało niebezpieczeństwo płynące ze Wschodu, zaś za ekonomicznym, niewykorzystany potencjał gospodarczy obu państw. Jednak, jak zauważano, do współpracy z Polską bardzo sceptycznie podchodzono na terenie Finlandii, kraju pozostającego w

¹¹ Cat. *Rekuza fińska*... Słowo z 23 I 1925; Cat. *Rezultaty konferencji*... Słowo z 24 I 1925; Cat. *Kierownicy polityki bałtyckiej*. Słowo z 28 I 1925.

¹² K. *Suomi*. Słowo z 12 VII 1923.

niemieckiej sferze wpływów, stąd też w mniejszym stopniu obawiającego się ekspansji bolszewickiej niż pozostałe państwa nadbałtyckie. Przed związkami z Polską powstrzymywać miały Finów także oceny dotyczące pozycji Rzeczypospolitej na arenie międzynarodowej, w tym nieuchronność prowadzenia przez nią wojny na dwa fronty w razie rozpoczęcia konfliktu zbrojnego przez Rosję Sowiecką lub przez Niemcy, co wykluczać miało możliwość udzielenia skutecznej pomocy w wypadku wojny Finlandii z Rosją bolszewicką. Postrzegany brak zainteresowania Finlandii współpracą z Polską nie dawał zatem, w przekonaniu konserwatystów wileńskich, gwarancji na jej urzeczywistnienie¹³.

Prezentacja ocen dotyczących poszczególnych krajów skłania do próby odpowiedzi na pytanie, jaką rolę przypisywali konserwatyści wileńscy związkowi państw nadbałtyckich i jak wyobrażali oni sobie relacje między tym związkiem a Polską.

Przedstawiciele tego ruchu politycznego zauważali, że Polska pragnęła powołać do życia związek państw nadbałtyckich, obejmujący Łotwę, Estonię i Finlandię, który stanowiłby realną siłę zabezpieczającą ich niepodległość wobec ekspansji Rosji Sowieckiej. Wyłączono z niego pierwotnie Litwę, gdyż spodziewano się, że zostanie ona włączona do Polski, bądź też wejdzie z nią w związek państwowy, zgodnie z założeniami koncepcji federalistycznej. Związek państw nadbałtyckich miał być jednym z wielu lokalnych związków powstałych na gruzach Rosji, pozostającym w ścisłym sojuszu polityczno-militarnym z Polską, stąd pomoc polska w utrwalaniu niepodległości Łotwy i Estonii. Jednak wobec antagonizmu polsko-litewskiego, wyraźnych sympatii Łotwy do Litwy i koncepcji wyłączenia ze związku państw nadbałtyckich Polski, porozumienie to nabierało według nich charakteru antypolskiego. Jednocześnie unia celna łotewsko-estońska, zawierana pierwotnie ze względu na niebezpieczeństwo rosyjskie, wobec coraz większych wpływów sowieckich na gospodarki tych państwach, powodowała według nich możliwość ich przyłączenia do ZSRR, co automatycznie przekreślałoby dotychczasowe koncepcje polskiej polityki zagranicznej¹⁴. Problematyczne w takiej sytuacji stawało się wspólne wystąpienie Łotwy, Estonii i Finlandii przeciw Rosji Sowieckiej w wypadek wojny tej ostatniej z Polską, natomiast wzrastało niebezpieczeństwo wybuchu konfliktu zbrojnego, gdyż Polska, broniąc swych interesów w tym rejonie Europy, musiałaby wystąpić w obronie niepodległości państw nadbałtyckich. Ta ocena dotycząca zmniejszenia się możliwości współpracy Polski z państwami nadbałtyckimi o charakterze antyrosyjskim skłoniła konserwatystów wileńskich do zaprezentowania na łamach swego organu prasowego koncepcji objęcia w polskie posiadanie tych terenów, do których zgłaszali oni pretensję wobec Litwy i Łotwy, bądź też wprowadzenia wyraźnego podziału wpływów w państwach nadbałtyckich pomiędzy Polską a Rosją Sowiecką, choć z tego drugiego rozwiązania bardzo szybko się wycofano. Uzyskanie strategicznych granic, umożliwiłoby, według konserwatystów wileńskich, skuteczną obronę Polski przed Armią Czerwoną, a jednocześnie przyczyniłoby się do wzrostu bezpieczeństwa państw nadbałtyckich, zmuszonych tą drogą do ściślejszych więzi politycznych i militarnych z Rzeczypospolitą¹⁵. Postulowano zatem przekształcenie samodzielnego związku państw nadbałtyckich, równoprawnego partnera Polski, w organizację podporządkowaną państwu polskiemu.

¹³ Cat. *Rekuza fińska*.... Słowo z 23 I 1925.

¹⁴ Zob. Studnicki 1923; 1924f; Wieniawita. *Polityka względem*... Słowo z 5 IV 1923; Cat. *Rekuza fińska*... Słowo z 23 I 1925.

¹⁵ Wieniawita., *Polityka względem*... Słowo z 5 IV 1923; Semper Idem. *W sprawie przyjęcia*... Słowo z 25 VIII 1923; Studnicki 1923; 1923a; 1924b.

Władysław Studnicki na łamach „Słowa” napisał:

W polityce naszej zewnętrznej nie odróżniamy fikcji od rzeczywistości [...] Fikcją jest związek państw nadbałtyckich z Polską. Fikcyjne znaczenie mają konferencje państw bałtyckich. Tymczasem z powodu nieznamości rzeczy są one pojmowane u nas za ważne i dodatnie czynniki realnej polityki (Studnicki 1925).

Sekundował mu w tych ocenach Stanisław Mackiewicz, zauważając, że „polska polityka bałtycka zawisła więc w powietrzu”¹⁶, stąd też domagał się od Skrzyńskiego zarzucenia projektów przewidujących ściślejszą współpracę Rzeczypospolitej z państwami nadbałtyckimi.

Ewolucja poglądów politycznych konserwatystów wileńskich w kwestii stosunków Polski z państwami nadbałtyckimi wskazuje, że w pierwszych latach II Rzeczypospolitej poszukiwali oni rozwiązań umożliwiających wzmocnienie pozycji Polski w tym rejonie Europy poprzez nawiązanie bliskich kontaktów dyplomatycznych z Łotwą, Estonią i Finlandią oraz rozwiązanie problemu Litwy, pod czym rozumieli włączenie tego państwa w obszar terytorialny Polski. Był to zresztą dla nich warunek niezbędny do podjęcia ściślejszej współpracy z pozostałymi państwami nadbałtyckimi. W miarę upływu lat od tych założeń odchodzili, twierdząc, że współpraca z państwami nadbałtyckimi ma dla polskiej polityki zagranicznej charakter pomocniczy i że głównych sojuszników na wypadek wojny z ZSRR Rzeczpospolita winna poszukiwać gdzie indziej. Tracili tym samym zainteresowanie współpracą Polski z państwami nadbałtyckimi, domagając się wręcz od sternika polskiej polityki zagranicznej, po konferencji w Helsinkach w 1925 r., zminimalizowania wszelkich kontaktów z rządami państw nadbałtyckich.

References

- GRYGAJTIS, Krzysztof. Państwa bałtyckie w publicystyce Władysława Studnickiego. *Sprawy Polityczne*, 2002, no. 7, s. 57–62.
- GZELLA, Jacek. *Zaborcy i sąsiedzi Polski w myśli społeczno-politycznej Władysława Studnickiego (do 1939 roku)*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1998.
- ŁOSSOWSKI, Piotr. Kształtowanie się państwa polskiego i walka o granice (listopad 1918–czerwiec 1921). In *Historia dyplomacji polskiej*. t. IV., pod red. Łossowskiego Piotra. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1995.
- SKRZYPEK, Andrzej. *Związek Bałtycki, Litwa, Łotwa, Estonia i Finlandia w polityce Polski i ZSRR w latach 1919–1925*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972.
- Słowo*, 1922–1925.
- STUDNICKI, W. Związek łotewsko-estoński. *Słowo* z 20 XI 1923.
- STUDNICKI, W. Postulaty Polski w stosunku do Łotwy. *Słowo* z 25 XI 1923 a.
- STUDNICKI, W. *Zarys państw bałtyckich. Finlandia, Łotwa, Estonia*. Warszawa, [1924].
- STUDNICKI, W. Porty bałtyckie a polityka polska. *Słowo* z 20 III 1924 a.
- STUDNICKI, W. W razie wojny z Rosją. *Słowo* z 15 III 1924 b.
- STUDNICKI, W. Szkolnictwo polskie na Łotwie. *Słowo* z 13 III 1924 c.
- STUDNICKI, W. Reforma rolna na Łotwie. *Słowo* z 26 IV 1924 d.
- STUDNICKI, W. Wywłaszczenia na Łotwie. *Słowo* z 2 V 1924 e.
- STUDNICKI, W. Z powodu konferencji w Kownie. *Słowo* z 5 VI 1924 f.
- STUDNICKI, W. Wobec konferencji państw bałtyckich. *Słowo* z 18 I 1925.
- WOJTACKI, Maciej. „Słowo” – *dziennik konserwatystów wileńskich w latach 1922–1939. Monografia pisma*. Toruń: Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Zmarnowane okazje*. Papiery Aleksandra Meyszowicza. Wilno, Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk.

¹⁶ Cat. *Rezultaty konferencji...* Słowo z 24 I 1925.

ASSOCIATION OF THE BALTIC COUNTRIES VERSUS THE REPUBLIC OF POLAND IN THE POLICIES OF VILNIUS CONSERVATIVES

Jacek Gzella

Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Summary

The grounding of the Baltic countries during the First World War, especially of Lithuania and Latvia, was not considered in the programmes of any of the Polish parties and political factions. Resulting territorial claims made by Poland along with the demands made by the above mentioned Baltic countries were the cause of numerous conflicts between the Republic of Poland and these states and the late establishment of diplomatic relations (with the exception of Lithuania). They were commenced by talks concerning cooperation between the Baltic countries and Poland which resulted in signing of a repelling alliance treaty on the 17th of March 1922 obviously aimed at the Soviet Union. The treaty did not come into force because of the lack of ratification from the parliament of Finland.

Within the same period a Vilnius department of National Right-wing Faction, presenting conservative views, was established. The only aspect of the conservatives' activities was the journal "Słowo (The Word)" published from the 1st of August 1922. It depicted a vision of relations between Poland and Baltic countries with the Polish-Lithuanian collaboration being the basis of the discourse. Negative evaluation of the Lithuanian foreign policy related with the repeated demands concerning the incorporation of Vilnius caused the editors of this journal, in the early issues, to opt for liquidation of the state of Lithuania. Only complete incorporation of Lithuania into Poland's territory could result in closer cooperation with the remaining Baltic countries, collaboration aimed against the Soviet Union. This policy, being impossible to enact, caused the populace of Vilnius to display increasing appreciation for the mediatory involvement of Latvia and the possibility of influencing Lithuania along with the remaining Baltic countries so that they would cooperate with Poland which would eventually result in a military alliance. According to the conservatives this solution was to assure the independence of the Baltic countries and improve Poland's situation in relation to Russia. The difficulties with reaching a common agreement among the Baltic countries caused the conservatives to withdraw from their original plans and abandon the concept according to which all the countries in the region were to form an alliance. The prevailing idea was only that of a tight bilateral cooperation.

Gauta 2006 m. lapkričio mėn.